

Jaarverslag 2016

Colofon

De Zuidelijke Rekenkamer is sinds 2005 de gemeenschappelijke rekenkamer van de provincies Noord-Brabant en Limburg. De rekenkamer vindt haar wettelijke basis in de Provinciewet. De taak van de rekenkamer is het onderzoeken van de doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid van het door de provincie gevoerde bestuur. Over de uitkomsten van haar onderzoek rapporteert de rekenkamer aan Provinciale Staten.

De rekenkamer dient elk jaar een verslag van haar werkzaamheden en een jaarrekening met controleverklaring over het voorgaande jaar vast te stellen. Samen vormen deze ons jaarverslag.

Voorwoord

Voor de Zuidelijke Rekenkamer was 2016 een jaar van terugkijken en vooruitkijken. Elke zes jaar onderzoeken Provinciale Staten van Noord-Brabant en Limburg ons functioneren. In 2016 gebeurde dat voor de tweede keer. De evaluatie leverde verbeterpunten op, die we mede hebben gebruikt om onze agenda voor de komende zes jaar op te stellen. Op beide documenten gaan we in dit jaarverslag in.

Tegelijkertijd gingen onze ‘gewone’ werkzaamheden natuurlijk gewoon door. We publiceerden onderzoeken naar monumenten- en archeologiebeleid, grondaankopen, externe inhuur en nieuwe manieren van begroten. Voor Provinciale Staten van zowel Brabant als Limburg hebben we een themabijeenkomst georganiseerd over de veranderende rollen van Provinciale Staten.

Daarnaast startten we een aantal nieuwe projecten. Op onze onderzoeken blikken we in dit jaarverslag terug en we kijken kort vooruit naar de in 2016 gestarte onderzoeken die in 2017 tot publicatie zullen leiden.

Dit jaarverslag bestaat uit twee delen: het verslag van werkzaamheden (deel 1) en de jaarrekening 2016 (deel 2).

Het jaarverslag is op 6 maart 2017 vastgesteld door de Zuidelijke Rekenkamer.

Prof.dr. Marc Vermeulen
voorzitter

Drs. Jeroen Kerseboom
directeur-secretaris

Inhoudsopgave

1	Ontwikkeling van de Zuidelijke Rekenkamer	8
1.1	Functioneren Zuidelijke Rekenkamer 2011-2016	8
1.2	Agenda Zuidelijke Rekenkamer 2017-2022	8
2	Het jaar 2016 in een notendop	10
3	Wat hebben we gedaan in 2016?	11
3.1	Vier onderzoeken gepubliceerd	11
3.1.1	Monumenten- en archeologiebeleid Limburg	11
3.1.2	Externe inhuur Noord-Brabant	11
3.1.3	Begroting 2016 Limburg	12
3.1.4	Beheerstatuut Ontwikkelbedrijf Noord-Brabant	12
3.2	Vier onderzoeken opgestart	13
3.2.1	Interbestuurlijk toezicht Limburg	13
3.2.2	Investeringsfondsen Noord-Brabant	13
3.2.3	Verkoopproces Attero	13
3.2.4	Uitvoering VTH-taken door de omgevingsdiensten (Noord-Brabant en Limburg)	14
3.3	Themabijeenkomsten over de veranderende rol van Provinciale Staten	14
3.4	Kennisuitwisseling en opbouwen expertise	14
3.5	Media	15
4	Wat hebben we bereikt in 2016?	16
4.1	Doorwerking in soorten en maten	16
4.2	Doorwerking Zuidelijke Rekenkamer in 2016	16
4.2.1	De onderzoeken uit 2016	16
4.2.2	Governance verbonden partijen Limburg (2015)	17
4.2.3	Beter benutten Brabant (2015)	17
4.2.4	Beheer en onderhoud kunstwerken (2012)	18
4.2.5	Strategisch informatiebeleid in Noord-Brabant (2012)	18
5	Kosten van de rekenkamer in 2016	19

6	Over onze organisatie	20
6.1	Bestuur en bureau	20
6.2	Programmaraad	21
Deel 2: Jaarrekening 2016, inclusief controleverklaring		22

Deel 1: Verslag van werkzaamheden 2016

1 Ontwikkeling van de Zuidelijke Rekenkamer

Provinciale Staten van Noord-Brabant en van Limburg stellen de Zuidelijke Rekenkamer steeds voor een periode van zes jaar budget ter beschikking. Dat maakt het onder andere mogelijk dat we een meerjarige strategie kunnen opstellen. Aan het eind van elke periode van zes jaar evalueren beide Provinciale Staten ons functioneren, en wij trekken daar weer lessen uit voor de komende periode.

1.1 Functioneren Zuidelijke Rekenkamer 2011-2016

In 2016 is de Zuidelijke Rekenkamer voor de tweede maal geëvalueerd. Waar de eerste jaren na de oprichting van de Zuidelijke Rekenkamer (in 2005) werden gekenmerkt door opbouwen en inrichten, lag in de tweede periode de nadruk op consolideren.

De afgelopen jaren vervulde de Zuidelijke Rekenkamer vooral de rol van:

- controleur van regels en van beleidsuitvoering;
- volger van geldstromen;
- onderzoeker van afgerond beleid.

Deze rolinvulling heeft de Zuidelijke Rekenkamer gebracht waar ze zich nu bevindt. Er is tevredenheid over de kwaliteit van de rapporten.

Uit de evaluatie van de afgelopen bestuursperiode blijkt dat de rekenkameronderzoeken van de afgelopen jaren hebben bijgedragen aan de taakuitvoering van Provinciale Staten. De spreiding van de onderzoeken over de werkterreinen hebben Provinciale Staten als goed ervaren.

Statenleden ervaren een goede balans tussen de onafhankelijkheid van de Zuidelijke Rekenkamer en de wensen van beide Provinciale Staten.

In de evaluatie is aan de Statenleden ook gevraagd om vooruit te kijken. Dat leverde verschillende aandachtspunten op. Zo werd gewezen op de noodzaak om te moderniseren en het toegankelijker maken van de rapporten, zodat deze beter kunnen aansluiten op de wensen van de leden van Provinciale Staten, rekening houdend met hun toenemende werkdruk en met de digitalisering. Het achterblijven daarvan, vanwege de beperkte slagkracht bij de rekenkamer, zou van negatieve invloed kunnen zijn op de doorwerking van de onderzoeken binnen Provinciale Staten.

De volledige evaluatie is te vinden op onze website:

www.zuidelijkerekenkamer.nl.

1.2 Agenda Zuidelijke Rekenkamer 2017-2022

Op basis van de evaluatie over de achterliggende periode en op basis van actuele inzichten in het veranderende bestuurlijke landschap heeft de rekenkamer een agenda opgesteld voor de komende zes jaar.

“De overheid moet de ontwikkelingen in de samenleving volgen en moet zich daaraan in werkwijze, cultuur en structuur aanpassen. Dat is de kern van echte democratie, van meervoudige democratie”, schreef de commissie Toekomstgericht lokaal bestuur in 2016¹.

Aanpassingen zijn nodig voor Gedeputeerde Staten en voor Provinciale Staten, én dus voor de provinciale rekenkamer. De Zuidelijke Rekenkamer wil de komende jaren haar repertoire uitbreiden, terwijl onze onderliggende waarden gelijk blijven: over publiek geld moet publieke verantwoording worden afgelegd. Wij willen er aan bijdragen dat Gedeputeerde Staten zich aanspreekbaar opstellen over hun handelen, zodat Provinciale Staten hun rollen goed kunnen invullen. Inzicht is daarbij ons hoofdproduct.

Provinciale Staten van Noord-Brabant en Limburg hebben in november 2016 op basis van onze evaluatie en op basis van onze agenda het rekenkamerbudget voor de periode 2017-2022 vastgesteld. Beide Staten besloten tot een structurele verhoging van tien procent ten opzichte van ons budget in de afgelopen zes jaar, en een extra incidentele verhoging van vijf procent in 2017 en 2018. Gebruikmakend van deze ruimere mogelijkheden, willen wij de komende zes jaar een aantal accenten verleggen.

We onderzoeken de gehele beleidscyclus. Per onderwerp bepalen we of we de beleidsvoorbereiding, de beleidsuitvoering of de beleidsevaluatie van de provincie onderzoeken.

We breiden ons repertoire uit. We onderzoeken de rechtmatigheid en doeltreffendheid van beleid, maar hebben ook oog voor de kwaliteit van (de totstandkoming van) de afspraken die provincie maakt, en we beschrijven de kwaliteit van de provincie als netwerkpartner, en de mate waarin de provincie responsief is.

Ons doel is het bijdragen aan leren. Wij richtten ons primair op Gedeputeerde Staten, maar in samenwerking met de beide griffies bekijken we hoe we ons komende periode ook meer kunnen richten op Provinciale Staten.

We maken toegankelijke rapportages, in woord en beeld. We willen onze rapporten toegankelijker opschrijven. Waar mogelijk en zinvol, maken we daarbij gebruik van visuele ondersteuning.

We sluiten aan bij technologische ontwikkelingen. De afgelopen jaren is het snel gegaan met de beschikbaarheid van data en de mogelijkheden om deze te bewerken en te gebruiken voor beleid, uitvoering en evaluatie. We investeren komende periode in kennis van open data en big data.

Onze volledige agenda 2017-2022 is te vinden op onze website:

www.zuidelijkerekenkamer.nl.

---

¹ *Op weg naar meervoudige democratie*, Oproep van de Commissie Toekomstgericht lokaal bestuur, 2016.

2 Het jaar 2016 in een notendop

Vier onderzoeksrapporten gepubliceerd, vier nieuwe onderzoeken opgestart, twee themabijeenkomsten georganiseerd, meegewerkt aan onze eigen evaluatie, en een strategische agenda opgesteld. Dat zijn in het kort onze prestaties in 2016.

Onderzoeken in 2016 afgerond	Publicatie in 2016
Monumenten- en archeologiebeleid Limburg	4 januari
Begroting 2016 Limburg	22 april
Externe inhuur Noord-Brabant	2 juni
Beheerstatuut Ontwikkelbedrijf Noord-Brabant	2 juni
Onderzoeken in 2016 gestart	Publicatie in 2017
Interbestuurlijk toezicht Limburg	9 februari
Investeringsfondsen Noord-Brabant	27 maart (verwacht)
Verkoop Attero (Noord-Brabant en Limburg)	mei (verwacht)
Uitvoering VTH-taken door de omgevingsdiensten (Noord-Brabant en Limburg)	<i>nog niet bekend</i>
Terugblikken en vooruitkijken in 2016	
Evaluatierapport Functioneren Zuidelijke Rekenkamer	30 mei
Publicatie Agenda 2017-2022 Zuidelijke Rekenkamer	11 oktober
Themabijeenkomsten 2016: Veranderende rollen van Provinciale Staten	
Heidag Provinciale Staten Noord-Brabant	14 oktober
Themabijeenkomst Commissie van (voorbereiding van) Onderzoek Provinciale Staten Limburg	2 december
Jaarlijks terugkerende werkzaamheden	
- Startnotities - Monitoring - Nazorg afgeronde onderzoeken	doorlopend
Jaarverslag 2015	1 maart
Werkprogramma 2017	24 november

In de hoofdstukken hierna beschrijven we meer in detail wat we hebben gedaan in 2016, wat we daarmee hebben bereikt en wat dat heeft gekost.

3 Wat hebben we gedaan in 2016?

In ons werkprogramma voor 2016 kondigden we de publicatie van vier onderzoeken aan. Deze beschrijven we in 3.1. Daarnaast namen we ons voor twee onderzoeken op te starten. Daar zijn gedurende het jaar nog twee onderzoeken bij gekomen. We beschrijven alle vier in 3.2.

3.1 Vier onderzoeken gepubliceerd

3.1.1 Monumenten- en archeologiebeleid Limburg

Ter voorbereiding op de behandeling van de nieuwe Erfgoednota, en ter ondersteuning bij het uitoefenen van de controlerende rol van PS bij de uitvoering van het huidige monumenten- en archeologiebeleid, vroegen wij in een onderzoeksbrief op 4 januari aandacht voor twee zaken. Ten eerste constateerden we dat het provinciale beleid voor monumenten en archeologie en het beleid voor (verantwoordings)informatie over de uitvoering van dit beleid versnipperd is vastgelegd in nota's/kaders, regels en programma's. Hierdoor wordt het verkrijgen van een helder inzicht in wat het provinciale monumenten- en archeologiebeleid en de uitvoering daarvan nu precies behelzen, bemoeilijkt.

Ten tweede constateerden we dat de verschillende informatiestromen niet of slechts summier op elkaar aansluiten. De gehanteerde terminologie, bedragen en budgetten komen niet altijd overeen.

Behandeling van de onderzoeksbrief	
Publicatie	4 januari
Behandeling in Statencommissie Cultuur en Samenleving	23 februari
Afhandeling in Provinciale Staten	18 maart

3.1.2 Externe inhuur Noord-Brabant

Op 2 juni publiceerden we ons onderzoek naar de inhuur van externe capaciteit door de provincie Noord-Brabant. We concludeerden onder andere dat het onderscheid tussen de inhuur van arbeidscapaciteit en de uitbesteding van werk in opzet een werkbare indeling is om te kunnen sturen en om verantwoording te kunnen afleggen. Maar omdat de bestelprocedure van de provincie in veel gevallen niet wordt gevolgd bij het inschakelen van externen, wordt niet geregistreerd of de kosten die voortvloeien uit een bestelling betrekking hebben op de inhuur van arbeidscapaciteit of op de inkoop van een dienst.

Ons rapport bevat daarnaast een aantal aanbevelingen voor de organisatieontwikkelingen die in deze nieuwe bestuursperiode zijn ingezet.

Behandeling van rapport	
Publicatie	2 juni
Aanbieding aan voorzitter Programmaraad, presentatie tijdens themabijeenkomst	15 juli
Bespreking in Provinciale Staten	9 september

3.1.3 Begroting 2016 Limburg

Wij schreven op 22 april aan Provinciale Staten van Limburg dat de forse inspanning die de provincie in 2015 heeft geleverd om de begroting te verbeteren in zowel de opzet als de praktijk zichtbaar is. De veranderde spelregels van de begroting zijn over het algemeen een verbetering ten opzichte van voorgaande jaren. De informatie die de begroting bevat, is echter nog voor verbetering vatbaar. We concludeerden dat het niet altijd helder is wat de provincie in 2016 wil gaan doen, en dat door onduidelijke aansluitingen tussen doelen, prestaties en uitgaven Provinciale Staten hun budgetrecht en hun controlerende en kaderstellende rol nog niet optimaal kunnen uitoefenen.

Behandeling van rapport	
Publicatie	22 april
Presentatie in Jaarrekeningcommissie	27 mei
Verzoek om quick scan op de begroting	27 mei
Publicatie quick scan	7 juni
Presentatie in Statencommissie Financiën, Economische Zaken en Bestuur	24 juni
Afhandeling in Provinciale Staten	8 juli 2016

3.1.4 Beheerstatuut Ontwikkelbedrijf Noord-Brabant

Als vervolg op ons onderzoek Grondbeleid provincie Noord-Brabant uit 2009 publiceerden we op 2 juni 2016 ons onderzoek naar de toepassing van het Beheersstatuut Ontwikkelbedrijf provincie Noord-Brabant. We concludeerden dat het statuut in de praktijk nog te weinig *uniformerend* werkt voor Gedeputeerde Staten, bij het doen van grondaankopen, en nog te weinig *informerend* voor Provinciale Staten. Gedeputeerde Staten lopen hierdoor het risico dat zij ten onrechte menen in control te zijn, en Provinciale Staten dat zij te weinig signalen krijgen die ze nodig hebben om hun kaderstellende en controlerende rol in te vullen.

Behandeling van rapport	
Publicatie	2 juni
Aanbieding aan voorzitter Programmaraad, presentatie tijdens themabijeenkomst	9 september
Bespreking in Provinciale Staten	23 september

3.2 Vier onderzoeken opgestart

3.2.1 Interbestuurlijk toezicht Limburg

De provincie Limburg houdt toezicht op de uitvoering van wettelijke taken door de Limburgse gemeenten, waterschappen en gemeenschappelijke regelingen. Goed toezicht is van belang voor (het zicht op) de kwaliteit van de uitoefening van taken van zowel maatschappelijk als financieel belang. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties stelde eind 2014 vast dat, landelijk gezien, de horizontale controle en verantwoording voor interbestuurlijk toezicht nog niet voldoende op orde waren. De provincie Limburg had een voorgenomen evaluatie van interbestuurlijk toezicht (nog) niet uitgevoerd. Deze omstandigheden, en een verzoek van de Programmaraad waren voor Zuidelijke Rekenkamer eind 2016 reden om een onderzoek te starten naar de opzet en het bestaan van het interbestuurlijke toezicht door de provincie Limburg. Het rapport *Toezicht met risico's* is gepubliceerd op 9 februari 2017.

3.2.2 Investeringsfondsen Noord-Brabant

De provincie Noord-Brabant heeft € 500 miljoen opzij gezet in fondsen op de terreinen cultuur, natuur, energie, innovatie en breedband. Provinciale Staten hebben bij de instelling van de fondsen Gedeputeerde Staten gevraagd om een vierjaarlijkse evaluatie van de fondsen, te beginnen in 2017. Provinciale Staten hebben via de Programmaraad de rekenkamer ook gevraagd om een onderzoek naar de fondsen. Wij hebben de onderzoeksopzet van de evaluatie van de fondsen door Gedeputeerde Staten bekeken, en op basis daarvan besloten dat wij ons onderzoek toespitsen op de kwaliteit van de (verantwoordings)informatie van de fondsen aan Gedeputeerde Staten en van Gedeputeerde Staten aan Provinciale Staten. Het doel van het onderzoek is bij te dragen aan een zo optimaal mogelijke informatievoorziening over de fondsen, zodat besluitvorming over voortzetting, bijstelling of beëindiging van de fondsen door Provinciale Staten wordt vergemakkelijkt. We verwachten onze rapportage over dit onderzoek in maart 2017 uit te brengen.

3.2.3 Verkoopproces Attero

De berichtgeving in de media over een mogelijke doorverkoop van afvalverwerker Attero, en de Statenvragen in de provincies Limburg en Noord-Brabant naar aanleiding van deze berichten, leidden medio 2016 tot een verzoek van de Programmaraad aan de Zuidelijke Rekenkamer om een onderzoek te doen naar de verkoop van Attero. De twee hoofdvragen in het onderzoek dat wij vervolgens hebben opgestart, zijn of het waarderingproces tijdens de verkoop op de afgesproken manier is verlopen, en in hoeverre Gedeputeerde Staten van Limburg en van Noord-Brabant hun Provinciale Staten in positie hebben gebracht. Om deze beoordeling goed te kunnen uitvoeren, betrekken we ook de reden van de verkoop van Attero in ons onderzoek. We verwachten onze rapportage over dit onderzoek in mei 2017 uit te brengen.

3.2.4 Uitvoering VTH-taken door de omgevingsdiensten (Noord-Brabant en Limburg)
In Nederland vallen bedrijven met grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen onder het Besluit Risico's Zware Ongevallen (BRZO). Met ingang van 2013 hebben gemeenten en provincies een aantal uitvoerende taken op het gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH-taken) ondergebracht in Omgevingsdiensten. Het gaat om 42 majeure risicobedrijven in Limburg en 62 in Noord-Brabant (per 1 juni 2016).

De omgevingsdienst die in Brabant verantwoordelijk is voor de handhaving rondom de majeure risicobedrijven is de Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant (OMWB). In Limburg is de Omgevingsdienst Zuid-Limburg hiervoor verantwoordelijk. De provincies Brabant en Limburg zijn het bevoegd gezag van deze diensten. Begin 2017 ronden we ons vooronderzoek naar de mogelijke verbeterpunten rondom het VTH-stelsel en de BRZO-omgevingsdiensten af. Op basis daarvan besluiten we hoe we het onderzoek zullen invullen.

We verwachten onze rapportage over ons onderzoek in 2017 uit te brengen.

3.3 Themabijeenkomsten over de veranderende rol van Provinciale Staten

In september (Noord-Brabant) en december (Limburg) hebben we met Provinciale Staten gesproken over de gevolgen van veranderingen in de werkwijzen van Gedeputeerde Staten. Een college dat actief de verbinding zoekt met de samenleving beïnvloedt mogelijk de bestaande politieke processen. Dat kan om te beginnen gevolgen hebben voor de volksvertegenwoordigende rol van Provinciale Staten. Hier past een werkwijze van PS die is ingericht op 'slechts' kaderstellen vooraf en controleren achteraf mogelijk niet meer zo goed op. Zo kan er spanning ontstaan tussen de (oude) representatieve democratie en de (nieuwe) participatieve democratie.

De uitdaging is om in deze veranderende omstandigheden goed met elkaar in gesprek te blijven en er achter te komen hoe Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten én de provinciale rekenkamer zich tot elkaar moeten verhouden. Deze themabijeenkomsten waren daar een eerste aanzet voor. In beide Provinciale Staten hebben Statenleden gezegd hier graag een vervolg op te zien.

3.4 Kennisuitwisseling en opbouwen expertise

De Zuidelijke Rekenkamer is lid van de Nederlandse Vereniging van Rekenkamers en Rekenkamercommissies (NVRK). De vijf provinciale rekenkamers hierin vormen samen de Kring van provinciale rekenkamers. Deze kring heeft in 2016 een dag voor alle onderzoekers van de provinciale rekenkamers georganiseerd.

De directeur-secretaris van de Zuidelijke Rekenkamer, Jeroen Kerseboom, is op 17 november 2016 benoemd tot lid van het bestuur van de NVRR.

Daarnaast namen medewerkers van de Zuidelijke Rekenkamer deel aan intervisiebijeenkomsten met provinciale rekenkamers en rekenkamers van de G4-gemeenten en bezochten ze de samenwerkingsdag van de NVRR en de Algemene Rekenkamer.

3.5 Media

Over al onze activiteiten rapporteren wij in het openbaar aan Provinciale Staten. Op onze website zijn alle documenten terug te vinden.

De publicatie van een rapport laten we doorgaans vergezeld gaan van een persbericht.

De Zuidelijke Rekenkamer is actief op Twitter via @ZuidRekenkamer (ruim tweehonderd volgers) en heeft een bedrijfsprofiel op LinkedIn. Deze kanalen gebruiken we ook voor het verspreiden van onze rapporten.

4 Wat hebben we bereikt in 2016?

Hoe meet je het effect van een rekenkamer? Wat is de doorwerking van onze activiteiten? En bij welke partijen zou die doorwerking te zien moeten zijn? In onderstaande paragrafen beschrijven we de doorwerking die onze werkzaamheden van de afgelopen jaren hadden in 2016.

4.1 Doorwerking in soorten en maten

Er bestaan ten minste vier soorten doorwerking.² Van *instrumentele doorwerking* wordt gesproken als de (aanbevelingen van) onderzoeken leiden tot een directe verandering van gedrag. Dit kan blijken uit een officiële reactie van Provinciale Staten, uit schriftelijke vragen of moties van Provinciale Staten en uit aandacht in de media.

Van *conceptuele doorwerking* spreekt men als er sprake is van een verandering in kennis of opvattingen. Dat blijkt dan uit beleidsplannen of -kaders die worden aangepast, waarbij er wordt verwezen naar rapporten van de rekenkamer.

Er is sprake van *agenderende doorwerking* als een nieuw thema onderwerp wordt van het maatschappelijke of politieke debat. Te denken valt aan symposia, heidagen, of nieuwe beleidsinitiatieven.

En *politiek-strategische doorwerking* blijkt uit pogingen door één of enkele spelers om de machtspositie te versterken om zo politieke doelen beter te kunnen bereiken.

De doorwerking van onze activiteiten kan daarnaast merkbaar zijn in verschillende *domeinen*, zoals in de provinciale organisatie, bij Gedeputeerde Staten en/of bij Provinciale Staten, in het beleidsveld en in de media.

Over het algemeen hebben onze rapporten instrumentele en conceptuele doorwerking. Daarnaast beogen we incidenteel een agenderende doorwerking te hebben. De eventuele politiek-strategische doorwerking is aan Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten: die valt buiten onze beoordelings sfeer.

4.2 Doorwerking Zuidelijke Rekenkamer in 2016

4.2.1 De onderzoeken uit 2016

Met alle onderzoeken die we in 2016 publiceerden, hadden we directe, instrumentele doorwerking.

- Gedeputeerde Staten van beide provincies hebben gereageerd op onze conclusies en aanbevelingen.
- Provinciale Staten hebben in Statenvoorstellen onze aanbevelingen overgenomen.

---

² Zie voor een overzichtspublicatie: Bekkers V., Fenger M., Homburg V., Putters K. (2004). *Doorwerking van Strategische Beleidsadvisering*. Erasmus Universiteit Rotterdam & Universiteit van Tilburg.

- Het onderzoek naar het beheerstatuut van het ontwikkelbedrijf Noord-Brabant heeft geleid tot twee moties in PS Noord-Brabant.
- Onze publicatie over de nieuwe begrotingsopzet in Limburg heeft geleid tot een verzoek om een quick scan van de begroting.
- In De Limburger was er uitgebreid aandacht voor onze onderzoeksbrief over het Monumenten- en archeologiebeleid.
- In 2016 was er ook veel media-aandacht voor het onderzoek dat we hebben opgestart naar het verkoopproces van Attero. Zowel De Limburger als het Brabants Dagblad en BN|De Stem, en zowel het Financieele Dagblad als Afvalnieuws.nl besteedden hier aandacht aan.

Daarnaast was er ook conceptuele doorwerking.

- Eind 2016 gingen Gedeputeerde Staten Noord-Brabant met Provinciale Staten in gesprek over wat voor organisatie zij in 2019 willen zijn, hoe dat zichtbaar wordt en op welke wijze ze dat willen bereiken. Met Provinciale Staten werden afspraken gemaakt over de manier waarop de aanbevelingen uit ons rapport ‘Externe inhuur provincie Noord-Brabant’ worden opgepakt.
- Eveneens eind 2016 organiseerden Gedeputeerde Staten Noord-Brabant een informatiebijeenkomst voor PS op 2 december over een nieuwe opzet van de voortgangsrapportages van het ontwikkelbedrijf. Ons onderzoek naar het beheersstatuut van het grondbedrijf was hier mede aanleiding voor.

Agenderende doorwerking hadden we met ‘de veranderende rollen van Provinciale Staten’. Uit onze monitoring bleek dat verschillende commissies en adviesraden een oproep doen aan het lokale bestuur om zich te bezinnen op de mate waarin een veranderende opstelling van betrokken partijen wenselijk of nodig is. Voor een beschrijving van de themabijeenkomsten die we hierover hadden in 2016 verwijzen we naar 3.3.

Voor de meeste doorwerking is een wat breder perspectief nodig om deze zichtbaar te krijgen. In 2016 werden van een aantal onderzoeken uit eerdere jaren de vruchten geplukt.

4.2.2 Governance verbonden partijen Limburg (2015)

Gedeputeerde Staten van Limburg hebben een Uitvoeringskader Sturing in samenwerking 2.0 opgesteld. Bij het opstellen van dit kader heeft de provincie de aanbevelingen in ons rapport van eind 2015 grotendeels overgenomen. Onze normen voor de inrichting van de governance van vennootschappen zijn integraal overgenomen in het uitvoeringskader.

4.2.3 Beter benutten Brabant (2015)

De jaarstukken van de provincie Noord-Brabant bevatten in 2016, onder verwijzing naar de toezegging door de gedeputeerde tijdens de behandeling van de bevindingen van de Zuidelijke Rekenkamer, een overzicht van de voortgang van de

programma's Beter Benutten 1.0 (2011-2015) en Beter Benutten Vervolg (2015-2017).

4.2.4 Beheer en onderhoud kunstwerken (2012)

De provinciale rekenkamers hebben oktober 2016 op een bijeenkomst van de 'Club van Utrecht' (bestaande uit assetmanagement professionals van de provincies) hun onderzoeken op het terrein van assetbeheer toegelicht en aandacht gevraagd voor de conclusies en aanbevelingen hierin.

4.2.5 Strategisch informatiebeleid in Noord-Brabant (2012)

Begin 2016 was de directeur-secretaris betrokken bij een externe oriëntatie van de provincie Limburg naar de opzet van het Strategisch informatiebeleid Limburg 2016-2020. Hij was hiervoor uitgenodigd naar aanleiding van de lessen die de rekenkamer had getrokken uit het informatiebeleid in Noord-Brabant.

Ook naar aanleiding van dit onderzoek heeft de directeur-secretaris gesproken met de provinciearchivaris Noord-Brabant.

5 Kosten van de rekenkamer in 2016

Voor de uitvoering van ons Werkprogramma 2016 beschikten we over een budget van € 600.000. Beide provincies nemen ieder voor de helft deel in de bekostiging van de rekenkamer.

Ten opzichte van onze begroting hebben we in 2016 tien procent minder uitgegeven. Dat is voornamelijk het gevolg van drie verschillende oorzaken. Ten eerste hebben we een deel van het uit te besteden werk voor ons onderzoek naar de verkoop van Attero om onderzoekstechnische redenen moeten verplaatsen naar 2017. Ten tweede hebben we besloten om de update van onze site uit te stellen tot na onze evaluatie en de besluitvorming van Provinciale Staten hierover. Ten derde vond de benoeming van onze voorzitter plaats halverwege het jaar, waardoor we de eerste helft van het jaar lagere bestuurskosten hadden.

De € 59.963 die we in 2016 niet hebben benut, hebben we teruggestort naar de provincies Noord-Brabant en Limburg.

Onze volledige jaarrekening is opgenomen in deel II van dit jaarverslag.

6 Over onze organisatie

6.1 Bestuur en bureau

De Zuidelijke Rekenkamer heeft een collegiaal bestuur. De leden van het bestuur worden voor de duur van zes jaar benoemd door Provinciale Staten van de provincies Noord-Brabant en Limburg. Het bestuur bestaat uit:

- de heer M.J.M. (Marc) Vermeulen (voorzitter per 15 juli 2016)
- mevrouw P.J.L. (Nellie) Verbugt (plaatsvervangend voorzitter per 15 juli 2016)
- de heer H.H. (Herman) Sietsma (lid sinds 5 februari 2016)

Op onze site is een actuele lijst van bezoldigde en onbezoldigde (neven)functies van de leden van het bestuur te vinden.

Bureau

Voor de uitvoering van haar werkzaamheden beschikt de rekenkamer over een eigen bureau. Het bureau heeft een formatie van vijf personen, met in 2016 gemiddeld 4,2 fte en per eind van het jaar de volgende samenstelling:

- mevrouw P.J.S. (Petra) van Gelder (officemanager)
- de heer J.S. (Jeroen) Kerseboom (directeur, tevens secretaris van het bestuur)
- mevrouw A.G.M. (Astrid) Matheeuwsen (senior-onderzoeker)
- mevrouw A. (Alina) Mengde - van der Wal (senior-onderzoeker)
- de heer B. (Bram) van Oudheusden (junior onderzoeker)
- mevrouw A. (Anne-Linde) Oldenhof (junior onderzoeker - tijdelijke aanstelling).

6.2 Programmaraad

De Zuidelijke Rekenkamer kent een Programmaraad. Deze bestaat uit drie leden van Provinciale Staten per provincie (zie kader).

Programmaraad Zuidelijke Rekenkamer in 2016	
<i>Noord-Brabant</i>	<i>Limburg</i>
Mw. F.M. (Femke) Dingemans (D66)	Dhr. E.H.J. (Edwin) Bus (SP)
Dhr. T.P.D. (Tim) Kouthoofd (VVD)	Dhr. R.W.P.E. (Robert) Housmans (PVV)
Dhr. S.P.M.F. (Stijn) Steenbakkers (CDA)	Dhr. M.P.P. (Max) Ruiters (CDA)

De Programmaraad heeft als taak het aan de rekenkamer doen van aanbevelingen over het door de rekenkamer voorgenomen werkprogramma. De Programmaraad fungeert op verzoek voor de leden van de rekenkamer als klankbord. Daarnaast geeft de Programmaraad advies aan Provinciale Staten over de vaststelling van de begroting voor het komende begrotingsjaar en de inhoudelijke en bedrijfsmatige verantwoording over het afgelopen begrotingsjaar van de rekenkamer.

De Programmaraad kwam in 2016 drie keer bijeen. Besproken werden het jaarverslag 2015, de voortgang van de onderzoeken, de evaluatie van de rekenkamer, de agenda 2017-2022, en het werkprogramma 2017.

Deel 2: Jaarrekening 2016, inclusief controleverklaring

Rapport inzake de
Jaarrekening 2016 van

Zuidelijke Rekenkamer
Ten Hagestraat 9
5611 EG Eindhoven

Inhoudsopgave

	Pagina
1. ACCOUNTANTSRAPPORT	
1.1 Opdracht	2
2. JAARREKENING	
2.1 Balans per 31 december 2016	4
2.2 Winst-en-verliesrekening over 2016	6
2.3 Grondslagen van waardering en resultaatbepaling	7
2.4 Toelichting op de balans per 31 december 2016	9
2.5 Toelichting op de winst-en-verliesrekening over 2016	11

Aan de directie
De Zuidelijke Rekenkamer
Ter attentie van de heer J.S. Kerseboom
Ten Hagestraat 9
5611 EG Eindhoven

Geachte directie,

1.1 Opdracht

Wij hebben de in dit rapport opgenomen jaarrekening 2016 van De Zuidelijke Rekenkamer te Eindhoven gecontroleerd. De jaarrekening is opgemaakt onder verantwoordelijkheid van het bestuur van De Zuidelijke Rekenkamer. Het is onze verantwoordelijkheid een controleverklaring inzake de jaarrekening te verstrekken. De jaarrekening treft u aan in dit rapport.

De controleverklaring is opgenomen onder de overige gegevens.

Wij vertrouwen erop hiermee aan uw opdracht te hebben voldaan.

2. JAARREKENING

2.1 Balans per 31 december 2016*(na resultaatverdeling)***ACTIVA**

		2016	2015
		€	€
<u>Vlottende activa</u>			
Vorderingen			
Overige vorderingen en overlopende activa	1	120.023	42.185
Liquide middelen			
ABN AMRO		<u>161.831</u>	<u>189.210</u>
Som der vlottende activa		<u>281.854</u>	<u>231.395</u>
Totaal activazijde		<u><u>281.854</u></u>	<u><u>231.395</u></u>

PASSIVA

		2016	2015
		€	€
<u>Eigen vermogen</u>	2	30.000	30.000
<u>Kortlopende schulden</u>			
Overige schulden en overlopende passiva	3	251.854	201.395
Totaal passivazijde		281.854	231.395

2.2 Winst-en-verliesrekening over 2016

		2016		2015	
		€	€	€	€
Bijdrage provincies	4		600.000		600.000
Bureau	5	415.297		448.612	
Bestuur	6	37.399		27.094	
Overige kosten	7	<u>87.437</u>		<u>70.814</u>	
Som der bedrijfslasten			<u>540.133</u>		<u>546.520</u>
Bedrijfsresultaat			59.867		53.480
Andere rentebaten en soortgelijke opbrengsten	8		<u>96</u>		<u>616</u>
Netto resultaat na belastingen			<u><u>59.963</u></u>		<u><u>54.096</u></u>

2.3 Grondslagen van waardering en resultaatbepaling

Informatie over de rechtspersoon

Vestigingsadres en inschrijfnummer handelsregister

Zuidelijke Rekenkamer is feitelijk gevestigd op Ten Hagestraat 9, 5611 EG te Eindhoven, en is ingeschreven bij het handelsregister onder nummer 58959785.

Algemene toelichting

Belangrijkste activiteiten van rechtspersoon

De activiteiten van Zuidelijke Rekenkamer bestaan voornamelijk uit: onderzoeken van de doeltreffendheid, de doelmatigheid en de rechtmatigheid van het gevoerde bestuur van de provincies Noord-Brabant en Limburg.

Algemene grondslagen voor verslaggeving

De standaarden op basis waarvan de jaarrekening is opgesteld

De jaarrekening is opgesteld volgens de van toepassing zijnde wet- en regelgeving, besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten.

Activa en verplichtingen worden in het algemeen gewaardeerd tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs of de actuele waarde. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld vindt waardering plaats tegen de verkrijgingsprijs. In de balans en de winst-en-verliesrekening zijn referenties opgenomen. Met deze referenties wordt verwezen naar de toelichting.

Baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben. Winsten worden slechts opgenomen voor zover zij op balansdatum zijn gerealiseerd. Verplichtingen en mogelijke verliezen die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Vorderingen

Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie, inclusief de transactiekosten. Handelsvorderingen worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Voorzieningen wegens oninbaarheid worden in mindering gebracht op de boekwaarde van de vordering.

Liquide middelen

Liquide middelen bestaan uit kas, banktegoeden en deposito's met een looptijd korter dan twaalf maanden. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Kortlopende schulden

Kortlopende schulden worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Kortlopende schulden worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, zijnde het ontvangen bedrag rekening houdend met agio of disagio en onder aftrek van transactiekosten. Dit is meestal de nominale waarde.

Grondslagen voor de bepaling van het resultaat

Overige bedrijfskosten

De kosten worden bepaald op historische basis en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

2.4 Toelichting op de balans per 31 december 2016

Vlottende activa

Vorderingen

Overige vorderingen en overlopende activa

	2016	2015
	€	€
Nog te ontvangen van de Provincie Noord-Brabant	103.513	28.494
Nog te ontvangen van de Provincie Limburg	16.510	13.508
Nog te ontvangen rente	0	183
	<u>120.023</u>	<u>42.185</u>

2 Eigen vermogen

	2016	2015
	€	€
Overige reserve	<u>30.000</u>	<u>30.000</u>

Overige reserve

	2016	2015
	€	€
Stand per 1 januari	30.000	30.000
Stand per 31 december	<u>30.000</u>	<u>30.000</u>

Op basis van de artikel 8 lid 7 en 8 van de Gemeenschappelijke Regeling Zuidelijke Rekenkamer Noord-Brabant en Limburg, mag de Zuidelijke Rekenkamer ten behoeve van de uitvoering van haar taak een reserve aanhouden ter grootte van maximaal 5% van de jaarlijkse bijdrage. De reserve wordt gevormd of aangevuld uit overschotten van de bijdrage in voorgaande jaren tot het maximale percentage van de jaarlijkse bijdrage.

Een overschot boven het genoemde maximum wordt terugbetaald aan de provincies.

Kortlopende schulden**3 Overige schulden en overlopende passiva**

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Overige nog te betalen kosten	66.700	6.241
Nog te betalen kosten aan de Provincie Noord-Brabant	125.190	141.058
Terug te betalen beschikbaar gestelde middelen Provincie Limburg	29.982	27.048
Terug te betalen beschikbaar gestelde middelen Provincie Noord-Brabant	<u>29.982</u>	<u>27.048</u>
	<u>251.854</u>	<u>201.395</u>

Niet in de balans opgenomen rechten, verplichtingen en regelingen**Niet in de balans opgenomen verplichtingen**

De zuidelijke rekenkamer is een huurovereenkomst aangegaan inzake een gedeelte van een kantoorvilla gelegen aan de Ten Hagestraat 9 te Eindhoven. De huurprijs inclusief parkeerplaatsen bedraagt €22.250 op jaarbasis. De huurprijs wordt jaarlijks per 1 juni geïndexeerd. De huurovereenkomst is aangegaan voor een periode van 5 jaar en loopt tot en met 31 mei 2020. Na het verstrijken van deze periode wordt de overeenkomst behoudens beëindiging door opzegging voortgezet voor een aansluitende periode van 5 jaar.

Voorstel resultaatverwerking

Aan het bestuur van de Zuidelijke Rekenkamer zal worden voorgesteld om het resultaat over 2016 ad € 59.963 conform de gemeenschappelijke regeling terug te betalen aan de Provincies. Dit bedrag heeft voor 50% (€29.982) betrekking op de Provincie Limburg en voor 50% (€29.982) op de Provincie Noord-Brabant. Dit voorstel is reeds in de jaarrekening verwerkt.

2.5 Toelichting op de winst-en-verliesrekening over 2016

4 Bijdrage provincies

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Bijdrage provincie Noord-Brabant	300.000	300.000
Bijdrage provincie Limburg	<u>300.000</u>	<u>300.000</u>
	<u><u>600.000</u></u>	<u><u>600.000</u></u>

5 Bureau

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Salariskosten bureau (inclusief werkgeversdeel)	391.804	417.294
Reis- en verblijfskosten bureau	16.524	21.968
Overige personeelskosten bureau	208	8.655
Opleiding / training	<u>6.761</u>	<u>695</u>
	<u><u>415.297</u></u>	<u><u>448.612</u></u>

Gemiddeld aantal werknemers

2016	-
	Aantal
Gemiddeld aantal werknemers	<u>4,00</u>
2015	-
	Aantal
Gemiddeld aantal werknemers	<u>4,00</u>

6 Bestuur

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Vergoedingen bestuur	35.184	25.643
Reis- en verblijfskosten bestuur	2.185	1.056
Overige kosten bestuur	<u>30</u>	<u>395</u>
	<u><u>37.399</u></u>	<u><u>27.094</u></u>

7 Overige kosten

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Inhuur	36.704	12.655
Huisvestingskosten	28.685	32.926
Publiciteit	513	1.572
Kantoorkosten	18.356	20.253
Algemene kosten	3.179	3.408
	<u>87.437</u>	<u>70.814</u>

Inhuur

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Externe inhuur voor projecten	34.330	2.743
Personeel en diensten van derden	2.374	9.912
	<u>36.704</u>	<u>12.655</u>

Huisvestingskosten

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Betaalde huur	23.350	26.295
Service- en schoonmaakkosten	5.335	6.631
	<u>28.685</u>	<u>32.926</u>

Publiciteit

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Drukwerk rapporten	0	1.059
Website	513	513
	<u>513</u>	<u>1.572</u>

Kantoorkosten

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Automatiseringskosten en ICT voorzieningen	15.411	15.756
Kosten bedrijfsvoering	1.555	3.258
Kantoorbenodigdheden	1.215	1.000
Overige kantoorkosten	175	239
	<u>18.356</u>	<u>20.253</u>

Algemene kosten

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Diverse overige kosten	2.263	1.984
Vergaderkosten	<u>916</u>	<u>1.424</u>
	<u>3.179</u>	<u>3.408</u>

8 Andere rentebaten en soortgelijke opbrengsten

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
	€	€
Ontvangen bankrente	<u>96</u>	<u>616</u>

Eindhoven, 19 januari 2017

prof.dr. M.J.M. Vermeulen
Voorzitter

drs. J.S. Kerseboom
Directeur-secretaris

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: Het bestuur van de Zuidelijke Rekenkamer

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van De Zuidelijke Rekenkamer te Eindhoven gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van De Zuidelijke Rekenkamer per 31 december 2016 en van het resultaat over 2016 in overeenstemming met Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2016 ;
2. de winst- en verliesrekening over 2016; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk De Zuidelijke Rekenkamer zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de organisatie in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de

continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de organisatie te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de organisatie haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze

controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;

- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de met governance belaste personen onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Eindhoven, 19 januari 2017

Joanknecht & van Zelst B.V.
Drs. M.J.W. Foppen RA